

rındaki tarihî taş sayısı her gün biraz daha azalmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA:

Fatih Mehmed II Vakıfı ve Eyüp Vakfı (Vakıflar Genel Müdürlüğü Neşriyatı), Ankara 1938; M. Orhan Bayrak, *İstanbul'da Gömülü Meşhur Adamlar (1453-1978)*, İstanbul 1979, tür.yer.; Yıldız Demiriz, *Eyüp'de Türbeler*, Ankara 1989; Receb Akakuş, *Eyyüb Sultan ve Mukaddes Emanetler*, İstanbul 1993; Mehmet Nermi Haskan, *Eyüp Tarihi*, İstanbul 1979, I, 147-384; Fazıl Ayanoğlu, "Fatih Devri Ricali Mezartaşları ve Kitabeleri", *VD*, sy. 4 (1958), s. 193-208; M. Mesut Koman, "İstanbul'un Bazı Önemli Eski Kabirleri", *TTOK Belleteni*, sy. 49, 328 (1975), s. 32-34 (ayrıca bk. diğer makaleler) (maddenin yazılmasında M. Mesut Koman ve Fazıl Ayanoğlu'nun özel notlarından da istifade edilmiştir).

NECDET İŞLİ

EYÜP SABRİ PAŞA

(ö. 1308/1890)

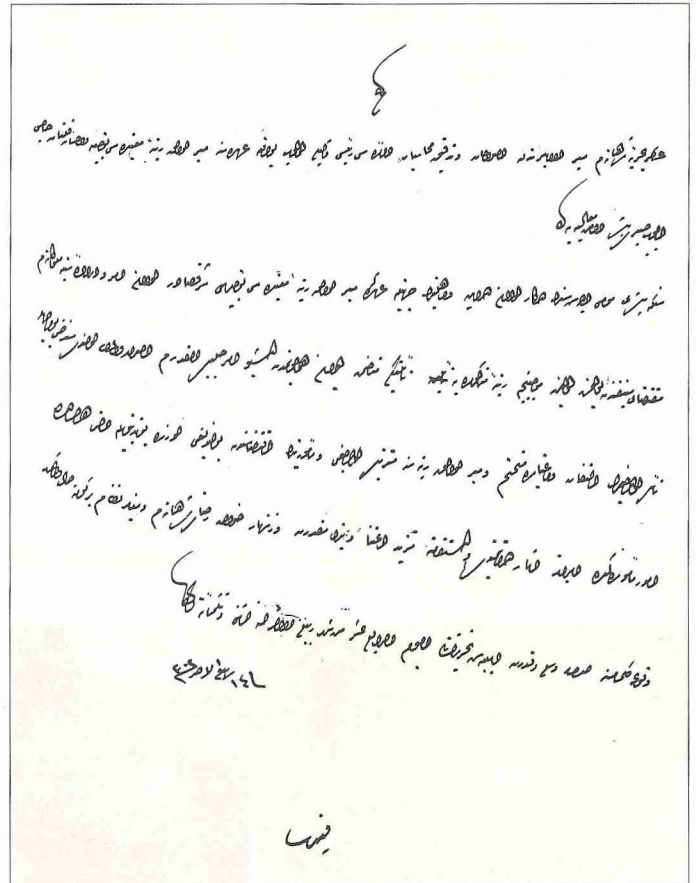
Osmanlı bahriye paşası,
eğitimci, tarihçi ve yazar.

Rumeli'de Yenişehir'e bağlı Ermiye köyünde doğdu. Babası Seyyid Şerîfülislâm b. Hâc Ahmed'dir. Hayatının ilk yılları hakkında bilgi yoktur. Bahriyeye intisap ederek tersaneden yetiştiği, çeşitli kademelerde görev yaptıktan sonra kaymakam, miralay ve 1302'de (1885) mirlivâ rütbesine yükseldiği, Mekteb-i Rüşdiyye-i Bahri'de müdürlük ve Mekteb-i Fünûn-ı Bahriyye'de hocalık görevinde bulunduğu bilinmektedir. Bir ara Muhâsebat-ı Bahriyye reisliğiyle İslahât-ı Bahriyye Komisyonu ikinci reisliği yapan ve uzunca bir süre de Hicaz'da memuriyette bulunan Eyüp Sabri Paşa bu görevi sırasında bölgenin tarihiyle de ilgilenmiştir. Hicaz'da yaptığı araştırmalar ve topladığı bilgiler daha sonra yazdığı eserlerin temelini oluşturmuştur. Samimi bir müslüman olan Eyüp Sabri Paşa gıyabî olarak İdris-i Muhtefî'ye (ö. 1024/1615) intisap etmişti. Nitekim İstanbul'da 15 Safer 1308'de (30 Eylül 1890) vefat ettiğinde şeyhinin Kasımpaşa Mezarlığı'nda bulunan kabrinin ayak ucuna defnedilmiştir.

Eserleri. Eyüp Sabri Paşa yoğun askerlik ve memuriyet hayatına rağmen çok sayıda eser kaleme almıştır. 1. *Mir'âtü'l-Haremeyn*. 1289'da (1872) başlayıp on beş yılda tamamladığı bu hacimli eser zamanının en geniş ve ilk Türkçe Haremeyn tarihidir. Üç cilt halinde basılan eserin ilk cildi Mekke'ye (*Mir'âtü Mekke*, İstanbul 1301), II. cildi Medine'ye (*Mir'â-*

tü Medîne, İstanbul 1304), III. cildi de Arap yarımadasına (*Mir'âtü Cezireti'l-Arab*, İstanbul 1306) ayrılmıştır. Eserin ihtiva ettiği konular başlangıçtan itibaren Arap yarımadasındaki yerleşim merkezlerinin, özellikle Mekke ve Medine'nin kuruluşu, gelişmesi, bölgede yaşayan çeşitli kabileler, burada ortaya çıkan eski dinler ve peygamberler, İslamiyet'in doğuşu ve yayılması, Mekke ve Medine'de Kâbe, Mescid-i Nebevî ve diğer yapıların inşası, gördükleri çeşitli tamirlerle tarih içerisindeki yerleri ve önemleri, buraların ziyaretine dair usul ve âdâb, Haremeyn'in sosyal ve iktisadî durumu, örf ve âdetler, Osmanlı sultanlarının Haremeyn'e olan bağlılık ve hizmetleridir. *Ceziretü'l-Arab* aynı zamanda Arap yarımadası tarih ve coğrafyası hakkında geniş değerlendirmeler ihtiva etmektedir, eser Arapça olarak da neşredilmiştir (1306). Eyüp Sabri Paşa *Mir'âtü'l-Haremeyn*'i yazarken çeşitli eserlerden faydalanmıştır. Bunlar arasında eski kaynaklar yer aldığı gibi kendi zamanına ait incelemeler de bulunmaktadır. Eserin baş tarafında verilen listeden anlaşıldığına göre müellif aralarında *Rûhu'l-be-yân*, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, *el-Keşşâf* ile

Ebüs-suûd, Hâzin, Nesefî ve İbn Kesîr'in tefsirleri; *Şaḥîḥ-i Müslim*, Kastallânî'nin Buhârî şerhi vb. hadis kitapları; *Fetâvâ Kādîhân*, Tahtâvî'nin hâşiyesi, İbn Vehbân'ın manzumesi (*Kaydû's-şerâ'id*) gibi fetva ve fıkıh kitapları; İbn Hişâm'ın *es-Sîre*'si, Ezrakî ve Fakihî'nin Mekke tarihleri, *Hulâsatü'l-vefâ*, *Vefâ'ü'l-vefâ*, *Târîḥu'l-ḥamîs*, *el-Ünsü'l-celîl*, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd*, *Şifâ'ü'l-garâm*, *Tuḥfetü'l-kirâm*, *el-Ma'ârif*, *Nuḥbetü't-dehr fi 'acâ'ibi'l-ber ve'l-baḥr*, *el-İkdü's-semûn*, *Bedâ'i'uz-zühûr*, *Ravzatü's-şafâ*, *Fütûḥu'l-Haremeyn*, *Fezleke* (Kâtib Çelebi) gibi tarih kitaplarının da bulunduğu altmış civarında eserden istifade etmiştir. Ayrıca müellifin daha başka birçok kitaptan faydalandığı eserin muhtevassından anlaşılmaktadır. Sade bir Türkçe ile kaleme alınan eserde metin aralarında başta Türkçe olmak üzere Farsça ve Arapça şiirlere, zaman zaman hikâye ve rivayetlere de yer verilmektedir. Ayrıca "hikmet, istirdâd, tenbih, lâhika, fâide, ihtar, zeyl, hâtıra, mütâlaa, sûret, lâzime, ilâve, tekmi-le, mülâhaza" gibi başlıklar altında tamamlayıcı ve aydınlatıcı bilgiler verilmiştir. Aralarında Ahmed Midhat Efendi,

Eyüp
Sabri Bey'in
paşalığa
terfi belgesi
(BA, Cevdet-
Bahriye,
nr. 11863)

Muallim Nâci, Ahmed Cevdet Paşa, Mehmed Münif Paşa'nın da bulunduğu birçok tanınmış kişi *Mir'âtü'l-Haremeyn*'e takriz yazmış ve tarih düşürmüştür. Bunların önemli bir kısmı cilt başlarında yer almaktadır. Nitekim Cevdet Paşa takriz mahiyetindeki mektubunda eserin herkes tarafından okunacak bir telif olduğunu, Arap tarihi ve coğrafyası alanında kaynaklık edebilecek vasıfta bulunduğunu belirtmektedir (*Tezâkir*, IV, 224-225). 2. *Mahmûdü's-siyer* (İstanbul 1287). Müellifin ifadesine göre halkın ihtiyacı dikkate alınarak yazılmış dili ağır olmayan, rivayetleri sağlam Türkçe bir siyer kitabıdır. Eserde aynı zamanda Hulefâ-yi Râşidîn, on iki imam ve aşere-i mübeşşerenin hayatlarına dair bilgiler de vardır. 3. *Azizü'l-âsâr Şerh-i Kaside-i Bânet Süâd* (İstanbul 1291). Sahâbeden Kâ'b b. Zühre'nin *Bânet Süâd* adıyla da bilinen *Kaşîdetü'l-bürde*'sinin tercümesidir. 4. *Tekmiletü'l-menâsik* (İstanbul 1292). Hac farızasına dair fikhî bilgiler ihtiva etmektedir. 5. *Târîh-i Vehhâbiyyân* (İstanbul 1296). Vehhâbiliğin doğuşu, gelişmesi ve etkilerini inceleyen bu eser konuyla ilgili şifahî kaynakların da değerlendirilmiş olması bakımından önemlidir. Kitap yayımlandığı yıl ayrıca *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinde tefrika edilmiştir. Eser Süleyman Çelik tarafından sadeleştirilerek tıpkıbasımı ile birlikte yeniden neşredilmiştir (İstanbul 1992). 6. *Riyâzü'l-mûkînîn* (İstanbul 1298). Gaz-zâlî'den derlediği bir ahlâk ve nasihat kitabıdır. 7. *Tercemetü's-Şemâil* (İstanbul 1298). Tirmizî'nin *Şemâ'ilü'n-nebî* adlı eserinin tercümesidir. II. Abdülhamid'in tahta çıkışının beşinci yıl dönümü münasebetiyle basılmıştır. 8. *Vak'a-i Ashâb-ı Fîl* (İstanbul 1301). Kur'an'da Fîl süresinde geçen fîl vak'asıyla ilgili bir risâledir. 9. *Esbâbü'l-inâyê fi tercemeti Bidâyeti'n-nihâye* (İstanbul 1306). Gaz-zâlî'nin *Bidâyeti'n-nihâye* adlı eserinin tercümesidir.

Eyüp Sabri Paşa'nın basılmamış eserleri arasında, Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan *Kanunî'nin Vasıflarının Manzum Tarihçesi* ile (Esad Efendi, nr. 2422) *Şehnâme Tercümesi* (Hüsrev Paşa, nr. 370) sayılabilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Eyüp Sabri Paşa, *Mir'âtü'l-Haremeyn*, İstanbul 1301-1306, I-III; BA, Cevdet-Bahriye, nr. 11863; BA, Cevdet-Maarif, nr. 5743; Cevdet, *Tezâkir*, IV, 224-225; *Sicill-i Osmânî*, I, 451; *Osmanlı Müellifleri*, III, 26-27; Babinger (Üçok), s. 372-373; Bernard Lewis, "Ayyûb Şabîrî Paşa", *Eİ²* (İng.), I, 796.

AZMİ ÖZCAN

EYÜP SULTAN

(bk. EBÜ EYYÜB el-ENSÂRÎ).

EYÜP SULTAN CAMİİ KÜTÜPHANESİ

İstanbul'da
Eyüp Sultan Camii'nde
kurulan kütüphane.

Fetihten sonra İstanbul'da kurulan ilk kütüphanelerden biridir. Eyüp Sultan Külliyesi'ne ait vakfiyede buradaki kitapların korunması için bir görevlinin tayin edilmesi istendiğine göre (*Eyüp Külliyesi Vakfiyesi*, s. 83, 84) bu kütüphane de Süleymaniye Camii Kütüphanesi gibi içinde yer aldığı külliyenin tamamlanmasından bir süre sonra faaliyete geçebilmiştir. Ancak eldeki bazı kayıtlardan bu sürenin pek uzun olmadığı anlaşılmaktadır. Devrin vezîriâzamı Karamânî Mehmed Paşa'nın 884'te (1480) bu kütüphaneye kitap vakfetmesi de bu görüşü doğrulamaktadır. Külliye'nin kurulmasından otuz yıl sonra hazırlanan 894-895 (1489-1490) yıllarına ait Eyüp vakfı muhasebe bilançosunda Fakih adlı bir şahsın camide hâfız-ı kütüb olup günlük 1 akçe ücret aldığı bildirilmektedir (Barkan, XXIII / 1-2, s. 375).

Eyüp Sultan Külliyesi vakfiyesinde kütüphanenin işleyişiyle ilgili şartlar bulunmadığı gibi kütüphaneye konulan kitapların adları ve sayısı da verilmediğinden koleksiyonun hacmi ve niteliği bilinmemektedir. Vakfiyede yer almakla birlikte bir muhasebe kaydında caminin kadrosunda bir mücellidin de yer aldığı görülmektedir (BA, MAD, nr. 4792, s. 31).

Eyüp Sultan Camii Kütüphanesi'nin tarihî gelişimi hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Bir arşiv kaydından, 1071'de (1661) kütüphanenin faaliyetini cami içinde sürdürmeye devam ettiği anlaşılmaktadır (a.g.e., a.y.).

Yapılan bağışlarla sayısı artarak 199'a ulaşan (188 yazma, 11 basma) Eyüp Sultan Camii Kütüphanesi koleksiyonu 1924 tarihli Tevhîd-i Tedrîsat Kanunu ile kütüphanelerin Maarif Vekâleti'ne devrinden sonra Eyüp'teki Hüsrev Paşa Kütüphanesi'ne konulmuştur. 1957 yılında ise Hüsrev Paşa Kütüphanesi'ndeki kitaplarla birlikte Süleymaniye Kütüphanesi'ne nakledilmiş olup halen burada korunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Eyüp Külliyesi Vakfiyesi, İstanbul Şer'iyye Sicilleri, Evkâf-ı Hümâyûn Müfettişliği, nr. 46, s. 83, 84; BA, MAD, nr. 4792, s. 31; Halit Dener, *Süleymaniye Umumi Kütüphanesi*, İstanbul 1957, s. 72; Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi II*, s. 17-18, 162, 185, 249; Süheyl Ünver, "Sadrazam Karamanlı Mehmed Paşa'nın Eyüp Sultan Medresesi Kütüphanesi'ne Vakfettiği İki Kitaba Dair", *Konya*, sy. 74-77, Konya 1945, s. 3; Ömer Lutfi Barkan, "Ayasofya Camii ve Eyüp Türbesinin 1489-1491 Yıllarına Ait Muhasebe Bilançoları", *İFM*, XXIII / 1-2 (1963), s. 375.

İSMAİL E. ERÜNSAL

EYÜP SULTAN KÜLLİYESİ

İstanbul'da
Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin
kabri çevresinde
teşekkül eden külliye.

Eyüp Camii ve etrafındaki medrese, aşhane-imaret, hamamla türbeden oluşan külliye Fâtih Sultan Mehmed tarafından İstanbul'un fethinin hemen arkasından yaptırılmıştır. 894-895 (1489-1490) tarihli muhasebe defteriyle aslının kaybolması üzerine 990'da (1582) III. Murad zamanında yeniden yazılan vakfiyesi cami ve külliyeyle dair etrafı bilgi verir. Buna göre Eyüp semtinin bütününü ile çevresinde pek çok mülkten başka Eğrikapı'dan Müderris köyüne, oradan da Germe su kemerine, Ali Bey köyünden (Alibeyköy) Halic boyunca uzanan hatı takip ederek tekrar Eğrikapı'ya ulaşan çok geniş bir arazinin tamamı külliye'nin evkafındandır. Ayrıca Rumeli'de Edirne, Kızılağaç, Filibe, Vize, Keşan, Silistre gibi yerlerde, Anadolu'da ise Mihalic, Koçaç, Gediz, Bayındır, Bursa, İz-nik, Ulubat, Karacabey, Hereke çevrelerinde pek çok köy de külliyeyle vakfedilmiştir. Vakfiye, külliye'de görevlendirilen çeşitli hizmetlilerin gündelik ödenekleri hakkında bilgi verdiğinden cami, medrese, imaret ve türbenin kadroları da öğrenilmektedir. Ayrıca Eyüp Camii ve Türbesi'ne bütün Osmanlı tarihi boyunca mübarek gün ve gecelerde mevlid okunması için pek çok vakıflar yapılmış olduğu da *Hadikatü'l-cevâmi*'de kaydedilmektedir.

Cami. Evliya Çelebi caminin kısaca tarifini yapar: "Leb-i deryâya karib âsitâne-i Ensârî'de düz bir zeminde bina edilmiştir, bir kubbelidir. Mihrap tarafında yarım kubbesi daha vardır, lâkin o kadar yüksek değildir. Caminin içinde amud yoktur. Orta kubbe etrafında metin ke-